

התרת נדרים - בהלכה

איש כי יזר נדר לה' או השבע שבעה לאסור אסור על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה: (במדבר ל ג).¹

מסכת נדרים דף טו עמוד א

תניא: דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור, אי אתה רשאי להתירן בפניהם, שנאמר: לא יחל דברו.²

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק א דף עו טור ג הלכה ח

תמן תנינן: "ארבעה נדרים התירו חכמים".³ וכל הנדרים לא חכמים הם שהן מתירין? כתיב: "וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל" תלה הפרשה בראשי המטות שיהו מתירין להן את נדריהן. רב יהודה בשם שמואל: כתיב לא יחל דברו - הוא אינו מוחל דברו. אחר הוא שעושה דברו חולין. ואי זה זה? זה חכם שהוא מתיר לו את נדרו.⁴

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף עז עמוד ב

א"ר יוחנן: חכם שאמר בלשון בעל, ובעל שאמר בלשון חכם - לא אמר כלום; דתניא: "זה הדבר" - החכם מתיר ואין בעל מתיר... תניא אידך: "זה הדבר" - בעל מפר ואין חכם מפר: שיכול,⁵ ומה בעל שאין מתיר - מפר, חכם שמתיר - אינו דין שמפר? תלמוד לומר: "זה הדבר" - בעל מפר ואין חכם מפר.⁶

מסכת נדרים פרק ג - ארבעה נדרים - דף כא עמוד ב

¹ ובמקבילה בספר דברים פרק כג, פרשת כי תצא, מילים דומות, בהקשר לנדרי הקדש: "כי תזר נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי זרש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא: וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא: מוצא שפתיך תשמר ועשית פאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אָשֶׁר דָּבַרְתָּ בְּפִיךָ" ושם מוצעת האפשרות שאולי לא כדאי לנדור כלל: "וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא". אז מה לעשות? פשוט להביא קרבן לבית המקדש, להקדיש במקום, לסמוך ולשחוט כשיטת הלל הזקן (נדרים ט ע"ב). כך או כך, מפסוקים אלה נראה שיש חיוב ברור לקיים נדר שנידר בלי שום טענות ומענות. ראה רש"י על הפסוק: "לא יחל דברו - כמו לא יחלל דברו, לא יעשה דבריו חולין". (ראה גם פירוש הרשב"ם על הפסוק). והספרי בפרשתנו (סימן קנג) מחבר את האיסור "לא יחל דברו" בפרשתנו עם האיסור "לא תאחר לשלמו" שבספר דברים, ומציין מקרים בהם הנודר ואינו מקיים עובר על שניהם: "לא יחל דברו - מגיד שעובר על בל יחל. ועל בל תאחר מנין? תלמוד לומר: כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו (דברים כג כב) - מגיד שעובר על בל יחל ועל בל תאחר".

² הרי לנו שימוש מופלג באיסור של "לא יחל דברו" לגבי מנהגים שאין לשנותם. הרחבות רבות נאמרו סביב "לא יחל דברו", או בלשון התלמוד "בל יחל", בכיוון של שמירה על מוצא השפתיים והחובה לקיים מה שהובטח, הן בדיני תורה נוספים (נזירות, ערכין) ואף בדיני דרבנן (קבלת תענית, למשל). ראה גם דברינו [מוצא שפתיך תשמור ועשית](#) בפרשת כי תצא. אבל אנחנו נרצה ללכת הפעם, דווקא בכיוון ההפוך של דין התרת נדרים בו "כן יחל דברו".

³ הכוונה למשנה בראש פרק שלישי במסכת נדרים: "ארבעה נדרים התירו חכמים: נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים. נדרי זירוזין כיצד? היה מוכר חפץ ואמר: קונם שאיני פוחת לך מן הסלע. והלה אומר: קונם שאיני מוסיף לך על השקל. שניהן רוצין בשלשה דינרין". המשנה דנה בנדרים שכלל אינם חלים, משום שלא נאמרו בלב גמור ובכוונה, אלא תוך כדי משא ומתן עסקי, למשל, כאשר כל צד "נשבע" שלא ימכור בפחות או יקנה ביותר מסכום מסוים ואח"כ הגיעו לעמק השווה. נדרים אלה "התירו חכמים - בלא שום שאלה", לשון רש"י. בגמרא (שנראה להלן) מתגלגלת הסוגיה להתרת נדרים ע"י חכם.

⁴ ובספרי במדבר פסקא קנג בפרשתנו: "לא יחל דברו - שלא יעשה דברו חולין. הרי שהיה חכם לא יפר לו לעצמו והדין נותן אם יפר לאחרים לא יפר לעצמו? ת"ל: לא יחל דברו - שלא יעשה דבריו חולין". משמע, מהירושלמי, שאפשר להחל דיבור, אפשר לחלל את דברו ולעשותו חולין! אמנם לא סתם ככה, לא ע"י עצמו, אפילו חכם גדול (מומחה שדן יחידי) לא יחל את הנדר לעצמו. אבל אחרים יכולים לעשות זאת. הרי לנו ממש הפיכת הפסוק על פניו! כאילו דרשנו את הפסוק: לא יחל - לא יחול. וכל זה נלמד מפרשת נדרים בפרשתנו שעיקרה, בעצם, עניין הפרת נדרים של בת ואישה. הפסוק שהבאנו בראש דברינו לכאורה מציג ניגוד קוטבי: איש כי יזר... לא יחל דברו... בת כי תידור... והפר לה אביה. בא ירושלמי זה ומלמדנו שלא הוא. התרת נדרים, גם היא בפרשה זו, גם עליה מצויים ראשי המטות: לא יחל דברו - הוא אינו מיחל, אבל אחרים מחילים לו!

⁵ שיכולנו לומר, בטענת קל וחומר.

⁶ הבבלי, כירושלמי שראינו לעיל, מקפיד על האבחנה בין התרת הנדר שהיא רק ע"י חכם (או שלושה הדיוטות שיש להם תוקף כחכם בדומה לבית דין) ובין הפרת הנדר שהיא רק בין אב לבתו או בעל לאשתו: "חכם מתיר ואין בעל מתיר, בעל מפר ואין חכם מפר". במדרש ספרי שראינו בהערה 4 לעיל אין הבחנה חזקה כזו והוא אינו חושש לנקוט בלשון "חכם מפר". אפשר שהספרי לא חש לדייק, אך אפשר שיש כאן כוונת מכוון של יצירת הקבלה בין הפרה לבת והתרה לכל אדם. שהרי כל הדין של התרת נדרים נלמדת מפרשתנו העוסקת בהפרת נדרים. "זה הדבר" שהתלמוד הבבלי מצטט פעמיים, מופיע בפרשתנו רק פעם אחת, בפרק ל פסוק ב: "וְיִדְבֹר מִשָּׁה אֶל רֵאשֵׁי הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'".

אמר רב יהודה אמר רב אסי: ארבעה נדרים הללו צריכין שאלה לחכם ... אמר רב יהודה אמר רב אסי: אין חכם רשאי להתיר אלא כעין ארבעה נדרים הללו.⁷

ההוא דאתא לקמיה דרב הונא, א"ל: לבך עלך? א"ל: לא, ושרייה.⁸ ההוא דאתא לקמיה דרבה בר רב הונא, אמר לו: אילו היו עשרה בני אדם שיפייסוך באותה שעה, מי נדרת? א"ל: לא, והתירו.⁹ ...

בן בתו של ר' ינאי סבא בא לפני ר' ינאי סבא, אמר לו (הסבא לנכד): אילו ידעת שבשמים פותחים את פנקסך ומפשפשים במעשיך (בעקבות הנדר) – האם היית נודר? אמר לו: לא, והתירו. אמר ר' אבא: מאי קראה? ויִאָחַר נְדָרִים לְבַקֵּר" (משלי כ כה).¹⁰

... מאי פתח ליה רבן גמליאל לההוא סבא? "יִשׁ בּוֹטָה כְּמִדְקָרוֹת תִּרְבַּ וְלִשׁוֹן חֲכָמִים מִרְפָּא" (משלי יב יח) – כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב, אלא לשון חכמים מרפא.¹¹ ...

ר' נתן אומר: הנודר – כאילו בנה במה, והמקיימו – כאילו מקריב עליו קרבן.¹²

מסכת נדרים דף כג עמוד ב

הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל, ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר.¹³ ... אמר אביי, תני: ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר.¹⁴

⁷ לעיל הבאנו את הירושלמי וכאן הבבלי שגם הוא דן במשנה: "ארבעה נדרים התירו חכמים" – ראה הערה 3 לעיל. בקטע זה שקיצרנו מתפתח בגמרא מעבר מהמשנה הדנה בנדרים שכלל אינם צריכים שאלה והתרה, לנושא של התרת נדרים שעליו נרחיב. (אגב, מיקום הדיון, בהתרת נדרים בפרק זה, פרק ג, של מסכת נדרים, דורש הסבר. שהרי, כאמור, המשנה הפותחת את פרק ג דנה במקרים שכלל אינם צריכים התרה, כפי שהעירו בהערה 3 לעיל. פרק ט הוא הפרק המוקדש להתרת נדרים והתלמוד עליו הוא קצר. נושא זה דורש עיון נוסף ובודאי כבר עמדו עליו גדולים וטובים ואכמ"ל).

⁸ אדם בא לפני רב הונא (ראש ישיבת סורא) להתיר את נדרו ורב הונא שואל אותו: לבך עליך? עומד אתה על דעתך הראשונה ורוצה עדיין באותו הנדר (לשון רש"י שם)? והוא אומר: לא. וזה מספיק. אגב, את הדין של התרת נדרים ביחיד מומחה (ורק אם אין כזה אז בשלושה הדייטות) לומדים מהפסוק "ראשי המטות". ורב הונא (או הונה בלשון ארץ ישראל) מכונה בירושלמי חגיגה פרק א דף עו טור ג (הלכה ה), אגב דיון בנושא התרת נדרים: "רב חונה ראש לראשי המטות".

⁹ ובהמשך הגמרא שם (בתרגום שלנו): "ההוא שבא לפני ר' אלעזר, א"ל: האם באמת רצית לנודר? א"ל: אילו לא היו מרגיזים אותי באותה שעה, לא הייתי רוצה כלום. א"ל: יהא כרצונך". כל המקרים האלה ואחרים מוכיחים לא רק את הקלות שבה חכמים נהגו בהתרת נדרים, אלא גם את זה שהחכם המתיר פותח לנודר ומסייע לו למצוא את הסיבה להתיר. מה שהגמרא מכנה: "פותחים בחרטה". ראה שם עוד מקרים של התרת נדרים כגון אישה שהדירה את בתה ור' יוחנן פתח לה (התיר לה) בטענה: אילו ידעת מה יאמרו השכנות עליך ועל בתך כך וכך היית נודרת? ואולי השיא הוא מקרים של התרת נדרים בטענה של: "אילו היית יודע שבית הדין שמנסה כמות מהפסוק "ראשי המטות" לך את הנדר מצטער ומתחבט כל כך במציאת היתר, היית נודר?" ראה במיוחד בגמרא נדרים כג ע"א הסיפור על ר' ישמעאל בר ר' יוסי שחכמים ניסו להתיר את נדרו והוא הקשה עליהם מאד, עד שבא אותו כובס ויכה אותו במקל הכובסים. ואז התיר ר' ישמעאל את הנדר לעצמו (לא ברור איך עשה זאת) בטענה שעל דעת זה שיבוא כובס ויכה אותו, לא נדר. אין ספק שכל המקרים האלה של היתר בקלות, מקורם במלחמה עיקשת של חז"ל נגד הפריצות בנדרים ושבעות.

¹⁰ בהיתר זה יש מספר "חידושים": ראשית הפתח עצמו. פה כבר לא מדובר בטעות, בשינוי דעת וכל או בקושי לקיים את הנדר, אלא בעצם מהות הנדר. אילו ידעת שבשמים לא אוהבים שבני אדם נודרים, היית נודר? שנית, הולכים לסבא. אין דין של קרובים בהתרת נדרים (למרות שההלכה שמתירים בשלושה הדייטות או דיון מומחה נראית כבית דין) והתרה ע"י סבא כמוה כמעט כבר כמו הפרה ע"י האבא. כך או כך, יש תקנה לא רק לבנות, אלא גם לבנים ולכל אדם. שוב אנו מרמזים על הקשר בין הפרה והתרה ומקומם בפרשת נדרים שבפרשתנו. חידוש נוסף הוא השימוש בפסוק מספר משלי שעוד נשוב אליו.

¹¹ נראה שרבן גמליאל אפילו לא פונה לאיש בשאלה ולא מחכה לתשובתו. הוא מוכיח אותו על מעשיו, באמצעות הפסוק ממשלי, ועצם הכרת פניו של האדם שמן הסתם השפיל מבטו מול תוכחתו של רבן גמליאל (לכן חשוב חכם ואיש נשוא פנים שבפניו מתביישים) הספיקה על מנת להתיר את הנדר. שוב, שים לב לפסוק מספר משלי.

¹² שיטת ר' נתן היא אולי הקיצונית מכולם. כל הנודר כאילו בנה במה (בזמן שבית המקדש קיים ובמות אסורות) – ניחא. ראה קהלת ה ד: "טוב אֲשֶׁר לֹא תִדָּר מִשֶּׁתְּדוֹר וְלֹא תִשָּׁלֵם". אבל למה לא לקיים את הנדר? למה מי שעומד בנדרו ויכול לקיים ואכן מקיים, כאילו גם הקריב קרבן על הבמה ועבר על איסור שחוטאי חוץ? (ראה ויקרא פרק יז). אפשר שהלשון "ומקיימו" איננה על ביצוע הנדר לבסוף, אלא על השארתו בעינו ואי ביטולו. החשש שהנודר לא יעמוד בהבטחה שלקח על עצמו ויכשל בסוף, קיימת כל הזמן ור' נתן מעדיף שילך לחכם שיתיר לו את נדרו ולא יסתכן באי קיום הנדר. להלכה, אגב, אין פותחים בכל שלוש הדוגמאות האחרונות שהבאנו: ר' ינאי, רבן גמליאל ור' נתן.

¹³ ראה בגמרא שם ובמשנה נדרים, פרק ג סוף משנה א (את תחילת המשנה כבר הבאנו בהערה 3 לעיל): "רבי אלעזר בן יעקב אומר: אף הרוצה להדיר את חברו שיאכל אצלו, אומר: כל נדר שאני עתיד לידור הוא בטל, ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר". הגמרא מרחיבה משנה זו לנדרים לעתיד במרחב הזמן, מראש לכל השנה, ולא רק בהקשר עם אדם ספציפי וקשרי חברות.

¹⁴ גמרא זו היא המקור למנהג התרת נדרים שאנו עושים בערב ראש השנה ולתפילת כל נדרי שפותחת את מחזור תפילות יום הכיפורים. ועל נושא זה יש להאריך ולדון וכבר עשו זאת רבים וטובים (ורעים, שנצלו זאת לעלילות אנטישמיות שהיהודים אינם עומדים בדיבורם). נעיר רק שמלשון הגמרא משמע שמדובר על העתיד, שזה מדין מודעה (ביטול לעתיד) ולא התרה (ביטול לשעבר) ואם כבר אומרים את תפילת כל נדרי (שגדולי הלכה רבים בקשו לעוקרה), נכון לומר "מיום כיפורים זה ועד יום כיפורים הבא" ולא "מיום כיפורים שעבר ועד יום כיפורים זה". ראה פירוש המשנה לרמב"ם מסכת נדרים פרק ג משנה א: "והרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה כולה יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור כל השנה כולה הרי הוא בטל ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר. וענינו, שבשעה שהוא נודר אם נזכר שכבר הקדים תנאי זה וקיים התנאי בלבו הרי בטל הנדר. אבל אם נזכר את התנאי

רמב"ם הלכות נדרים פרק ד הלכה ה-ז

מי שנדר וניחם על נדרו הרי זה נשאל לחכם ומתירו. ודין היתר נדרים כדין היתר שבועות שאין מתיר אלא חכם מובהק או שלשה הדיוטות במקום שאין חכם. ובלשון שמתירין השבועה מתירין הנדר. וכן שאר הענינות שפירשנו בשבועות כולן בנדרים כדרך שהן בשבועות. ואין מתירין הנדר עד שיחול כשבועה. וכשם שנשאלים על נדרי האיסור ומתירין אותו, כך נשאלים על נדרי הקדש ומתירין אותו, בין נדרי קדשי בדק הבית בין קדשי מזבח, ואין נשאלין על התמורה.¹⁵

מסכת חגיגה דף י עמוד א

משנה. היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו.¹⁶ הלכות שבת חגיגות והמעילות - הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות. הדינין והעבודות, הטהרות והטמאות, ועריות - יש להן על מה שיסמכו, והן הן גופי תורה.

גמרא: תניא, רבי אליעזר אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר: "כי יפליא" (ויקרא כז ב), "כי יפליא" (במדבר ו ב), שתי פעמים. אחת הפלאה לאיסור ואחת הפלאה להיתר.¹⁷ רבי יהושע אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר: "אשר נשבעתי באפי" (תהלים צה יא) - באפי נשבעתי, וחזרתי בי.¹⁸ רבי יצחק אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר: "כל נדיב לבו יביאֶה" (שמות לה ה).¹⁹ חנניה בן אחי רבי יהושע אומר: יש להם על מה שיסמכו שנאמר: "נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך" (תהלים קיט קו).²⁰

אחר שנדר כעבור זמן כדי שאילת שלום או שנזכר מיד והחליט אז לבטל את התנאי שהתנה מתחילת השנה וקיים את הנדר הזה, הרי הנדר קיים. וכן יכול הוא לומר כל נדר שאני עתיד לידור עד עשר שנים או איזה זמן שירצה. וכן הדין בשבועה. והלכה כר' אליעזר בן יעקב. כמסקנת הגמרא שם, כרבא ולא כאביי.

¹⁵ הרמב"ם כולל בדיני התרה את כל הנדרים והשבועות האפשריים (חוץ מתמורה, היינו קרבן שקדושתו נובעת לא מהנדר המקורי, אלא מניסיון להמיר את הקרבן המקורי בתחליף) וזה עצמו חידוש, כי לגבי התרת שבועות יש דיונים אם היא חלה בדומה להתרת נדרים. שיטת הרמב"ם היא חד משמעית שכן! זאת ועוד, הרמב"ם שולח אותנו לדבריו בהלכות שבועות ששם עיקר דבריו. ואלה דבריו בפרק ו שם: "מי שנשבע שבועת ביטוי וניחם על שבועתו וראה שהוא מצטער אם יקיים שבועה זו ונהפכה דעתו לדעת אחרת, או שנולד לו דבר שלא היה בדעתו בשעת השבועה וניחם בגללו, הרי זה נשאל לחכם אחד או לשלשה הדיוטות ... ודבר זה אין לו עיקר כלל בתורה שבכתב, אלא כך למדו ממש רבינו מפי הקבלה שזה הכתוב לא יחל דברו שלא יחלל הוא בעצמו דרך קלות ראש בשאט נפש ... אבל אם ניחם וחזר בו חכם מתיר לו ... כיצד מתירין? יבוא הנשבע לחכם המובהק או לשלשה הדיוטות אם אין שם מומחה, ואומר: אני נשבעתי על כך וכך ונחמתי. ואילו הייתי יודע שאני מצטער בדבר זה עד כה, או שאירע לי כך וכך, לא הייתי נשבע. ואילו היתה דעתי בעת השבועה כמו עתה לא הייתי נשבע. והחכם או גדול השלשה אומר לו: וכבר נחמת? והוא אומר לו הן. חוזר ואומר לו: שרוי לך או מותר לך או מחול לך וכל כיוצא בענין זה בכל לשון. אבל אם אמר לו: מופר לך או נעקרה שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום, שאין מיפר אלא הבעל או האב אבל החכם אינו אומר אלא לשון התרה ומחילה". כל זה אחרי שבפרקים הקודמים מדקדק הרמב"ם באילו תנאים חלה בכלל שבועה, שהם: שהיו פיו ולבו שווים ושגמר בדעתו ושלא חזר בו תוך כדי דיבור. היינו, שהייתה שבועה כדת וכדין. אחרי כל זאת, באים לחכם ואומרים: אילו הייתי יודע שזה יגרום לי צער כזה גדול ... לא הייתי נשבע והחכם מתיר.

¹⁶ בפלפול מה אפשר לומר שיש כאן כפל לשון: זה שהנדרים פורחים באויר ומותרים, הוא דין הפורח באויר ואין לו סמך בתורה שבכתב. ראה רש"י בגמרא שם וכן שטיינזלץ וברטנורא וקהתי במשנה. ודברי הרמב"ם בהערה הקודמת: "ודבר זה אין לו עיקר כלל בתורה שבכתב, אלא כך למדו ממש רבינו מפי הקבלה".

¹⁷ הרמב"ם בחר בשם ספר הפלאה להלכות נדרים, שבועות, נזירות, ערכין וחרמים. הפלאה פירושה הפרשה, הבדלה ואפשר אכן לדרוש את המילה באופן כפול: פעם הפרשה של הנודר ממה שהיה בעצם מעשה הנדר ופעם הפרשה של הנדר מהאדם הנודר, היינו התרתו וביטולו של הנדר. אלא שהפסוקים שמביא ר' אליעזר, שניהם הם הפלאה מהסוג הראשון, של חלות נדר או נזירות. ואכן, הגמרא דוחה בהמשך ניסיון זה למצוא סמך להיתר נדרים. שים אגב לב, שמדובר כאן בברייתא שלכאורה חולקת על המשנה. כל השמות להלן הם של תנאים.

¹⁸ אם הקב"ה מודה ששבועתו (על דור המדבר) הייתה כבעס, אזי כל אדם יכול להישאל על נדרו בטענה שנדר בשעת הכעס (ראה הערה 9 לעיל). אבל היכן חזר בו הקב"ה מכעסו על דור המדבר? ראה דברינו [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#) בפרשת שלח לך. אגב, יש לשים לב שהפסוק שהוא מביא הוא מהכתובים, מספר תהלים (וכן ניסיונו של חנניה בן אחי רבי יהושע להלן). והלוא אנחנו מחפשים סמך מתורה שבכתב! ואם כבר מהמקרא (התנ"ך) כולו, אז למה לא הפסוקים "אחר נדרים לבקר" ו"לשון חכמים מרפא" שהובאו לעיל (ראה הערות 8 ו-9 לעיל)? ועל"פ, גם ניסיון זה למצוא סמך להיתר נדרים נדחה בגמרא.

¹⁹ בפרשת תרומה כתוב: "אשר ידבנו לבו" וכאן, בפרשת ויקהל כתוב: "כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה'". - משמע, מי שעדיין לבו עומד בנדבתו ולא שינה את דעתו, הוא שיתרום. וגם ניסיון זה נדחה בגמרא, אבל בהחלט משמש פתח להתרת נדרים, כפי שראינו.

²⁰ הרי לנו שיש שבועה ויש קיום השבועה: נשבעתי ואקימה, כתוב, ללמדך שיש לפעמים גם נשבעתי בלי אקימה. לא תמיד הקיום קיים. ראה לעיל שיטת ר' נתן: "הנודר - כאילו בנה במה, והמקיימו - כאילו מקריב עליו קרבן" ודברינו בהערה 12 לעיל. ועוד יש להעיר על דרשה זו שאין נשבעים על המצוות. וגם ניסיון זה נדחה בגמרא.

אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם אמרי להו: דידי עדיפא מדידכו, שנאמר: "לא יחל דברו" - הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, לבר מדשמואל דלית ליה פירכא.²¹

תוספתא מסכת נדרים פרק ד הלכה ו

אף נדרים שאמרנו מותרין, מניין שלא יהא אדם נודר בהן על מנת לבטלן? תלמוד לומר: לא יחל דברו - שלא יעשה דבריו חולין.²²

רמב"ן במדבר פרק ל פסוק ב

"וידבר משה אל ראשי המטות" - לא הקדים הכתוב לאמר בכאן: "וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה'", כמו שאמר בפרשת שחוטאי חוץ (ויקרא יז ב) ובשאר פרשיות,²³ אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר: "אלה החקים אשר צוה ה' את משה" (פסוק יז).²⁴

רמב"ן במדבר פרק ל פסוק ב

והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני, תלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו (חגיגה י א) היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו. אלא שרמזו לו הכתוב (פסוק ג) לא יחל דברו, כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו, אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה הנדר חלול. כי בבואו לב"ד וימצאו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו איננו מחלל אותו. והטעם בזה כאשר אמרתי, שעשה היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה, שלא יאמרו אלא לראויים להם, ויכתבו ברמיזה:²⁵

תשובות הגאונים החדשות - עמנואל (אופק) סימן נח

²¹ נשארנו לבסוף עם שיטת האמורא רב יהודה בשם שמואל שהסמך היחיד מהתורה שבכתב להיתר נדרים הוא מהפסוק בפרשתנו: "לא יחל דברו". ראה שוב הירושלמי שהבאנו בראש דברינו והספרי (בהערה 4). במה פסוק זה טוב יותר מקודמיו? והאם רב יהודה בשם שמואל חולק על המשנה? האם זו רק אסמכתא דקרא ולא באמת סמך ומקור?

²² למרות קדמות מקור זה נראה שהוא בין היחידים (שאנו מצאנו) שמנסה להתמודד עם התוצאה של התרת נדרים. שמא עכשיו יבואו אנשים לזלזל בנדרים שהרי ניתן בכל רגע ללכת לחכם ובטענה כלשהיא להתירם. בא מדרש זה להזהיר על כך, כמעט בדומה למשנה בימא: "האומר אחטא ואשוב". נראה שיש כאן גישה דו-ערכית ומורכבת. חז"ל ניסו להיאבק בתופעה של שכיחות נדרים ושבועות וזילותם. ראה תנחומא בפרשתנו סימן א: "אמר להן הקב"ה לישראל: הו זהירין בנדרים, ואל תפרצו בהן. שכל הפורץ בנדרים, סופו למעול בשבועות. והמועל בשבועות כופר בי ואין לו מחילה לעולם. שנאמר: כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא". למקורות נוספים על "פריצות בנדרים" ראה מסכת דמאי פרק ב משנה ג, אבות דרבי נתן נוסח א פרק כו, גיטין מו ע"א וכן רבים. אבל איך מונעים פריצות בנדרים? האם ע"י החמרה וחיוב לקיים את המילה שיצאה מהפה (הגמרא בגיטין שם, הפוסקים שלא מסכימים להתרת שבועות, ראה דברי הרמב"ם לעיל "שאט נפש") או שמא אדרבא, ע"י הקלה - התרה - שנראית אולי כזלזול, אבל בסופו של דבר היא "דילול" של חומרת הנדר והשבועה?

²³ ההשוואה שרמב"ן עושה עם מצוות שחוטאי חוץ היא בעקבות הגמרא בנדרים עח ע"א: "נאמר כאן 'זה הדבר' ונאמר להלן (ויקרא יז) 'זה הדבר' בשחוטאי חוץ. מה בשחוטאי חוץ - אהרן ובניו וכל ישראל, אף פרשת נדרים - אהרן ובניו וכל ישראל, ומה כאן ראשי המטות, אף להלן ראשי המטות". ראה גם דברי ר' נתן בגמרא נדרים כא ע"ב שהבאנו לעיל: "הנודר - כאילו בנה במה, והמקיימו - כאילו מקריב עליו קרבן". אבל במהות העניין לא זכינו להבין את ההיקש הזה לשחוטאי חוץ, בפרט לא בעניין השאלה של רמב"ן מדוע לא נאמר כאן: "וידבר ה' אל משה לאמר"? ונושא זה דורש בירור מיוחד ואכמ"ל.

²⁴ רמב"ן מציין את העובדה שבניגוד לרוב פרשיות התורה, לא נפתחת פרשת נדרים שבפרשתנו במילים: "וידבר ה' אל משה לאמר". תשובת רמב"ן היא, שהפסוק המסיים את הפרשה: "אלה החוקים אשר צוה ה' את משה", היא מקור הסמכות ומפצה על היעדר הפתיחה "וידבר ה' אל משה לאמר". אך דא עקא, שהפסוק המסיים מדבר רק על הפרת נדרים ולא "מכסה" את הפסוק שלנו שהוא המקור (הקלוש אמנם, אך היחיד) להתרת נדרים. ראה הפסוק בשלמותו: "אַל תִּפְרֹצוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִשְׁחַת ה' אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּיַד אִישׁ לְאַשְׁתּוֹ בֵּין אָב לְבִתּוֹ בֵּין אֶבְיָתָהּ בֵּין אֶבְיָתָהּ". (רמב"ן יכול היה להזכיר כאן את המשנה במסכת חגיגה: "היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו", אך הוא לא עושה זאת וטעמו עמו). על כורחנו נאמר (בשיטת רמב"ן) שיש קשר בין התרת חכם והפרת אב וזו האחרונה היא מקור לראשונה. את הרעיון הזה כבר הזכרנו מספר פעמים לאורך דברינו ונקנח כאן במקורות (נוספים) בהן חז"ל לא הקפידו בין לשון התרה והפרה. ראה מסכת נדרים פרק ח משנה ז: "האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אין אתה בא ונטל לבניך כור אחד של חטין ושתי חביות של יין הרי זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם". ראה גם רש"י בפרשתנו פרק ל פסוק ב: "... למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות".

²⁵ רמב"ן מזכיר לנו שבסופו של דבר, היתר נדרים תלוי במקרא בחוט השערה (ואף פחות מכך) והוא לאמיתו של דבר, הלכה למשה מסיני. האם בשל כך לא נאמר: "וידבר ה' אל משה לאמר"? האם משה עצמו הוא בית אב לתקנות חז"ל עד ששינו פסוקים מהתורה? כך או כך, אלה סתרי תורה שאולי אין לדרוש אותם ברבים "ואין מגלים אלא לצנועין" (מה מקור הביטוי? ראה רשב"ם שמות ג יד). ראה שוב דברי רמב"ן באותו פסוק מספר שורות קודם: "וידבר משה אל ראשי המטות - כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש, ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, אבל לחמיי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט". וכבר יצאו הדברים לרשות חובשי ספסלי בית המדרש ולא נראה שגילינו סתרי תורה, רק הפצנו מעינותיה.

... שאין אנו מפירין נדרים ולא מתירין שבועות מפני שמסכתא דנדרים אין מתפרשת בישיבות יתר ממאה שנים. וכך אמר מר רב יהודאי גאון מאיר עינינו ז"ל שאין אנו מפרשין מסכתא דנדרים ואין אנו יודעין לעמוד על עומק הדברים ואין בנו כח להפר נדרים וכל שכן להתיר שבוע[ו]ת, ואין נוהגין בשתי ישיבות ולא בבבל כולה להפר נדרים, שאנו חפצים להחמיר בנדרים וכל שכן בשבועות. ומיום שנמנעו חכמים להפר נדרים ולהתיר שבועות התקינו לומי' בתחנונים בישיבות ביום הכיפורים ובתענית שלצבור רחמנא גליא קמך דלית דמופרי נדרי ולית דשרי איסרי, וכענין הזה הרבה כמה (טעמים) [פעמים] אומי' בתחנונים, כלומי' אין בדור חכם שיודע להפר נדרים ולא להתיר אסרים. גם אתם החמירו בנדרים כמותינו וכל שכן בשבועות ואל תשנו מנהג הישיבות. עד כאן דברי רב האי בר נחשון.²⁶

שבת שלום
מחלקי המים

²⁶ ראה גם תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן קפה: "רב נטרונאי. וששאלתם יכולין הצבור להתיר בראש השנה וביום הכפורים כל נדרים שנודרין משנה זו לשנה אחרת. תשובה: נדרים אין נשנית בשתי ישיבות היום ממאה שנה, וכך אמר מר רב יהודאי {י} גאון נהורא (בעלמא) [דעלמא], דאנן לא גרסינן נדרים ולא ידעינן לאסר ולהתר בה, לא נדר ולא שבועה. ואין נוהגין לא בישיבה ולא בכל מקום להת{י}ר נדרים, לא בראש השנה ולא ביום הכפורים, אלא שמענו שבשאר ארצות אומרים כל נדרי ואסרי, {אבל} אנו לא ראינו ולא שמענו מרבתינו.